

Kazinczy Ferenc klasszicizmusa és az antikvitás

Kazinczy esztétikája és az antikvitás. Winckelmann hatása

A széphalmi irodalomszervező egész életét átszövi a klasszikus antikvitás iránti rajongás, de igazán szabadulása után fog hozzá, hogy – KIRÁLY ERZSÉBET szavaival – „új és átfogó művelődési programot” indítson „a hazai ízlés átformálására, a «latinitas» késő barokk, deákos kultúráját görögös neoklasszicizmusba vezetve át”. Kazinczy neoklasszicizmusa winckelmanni eredetű, de mint látni fogjuk, több ponton eltér a német művészettörténész esztétikájától. Ahogy Sallustius-fordítása, úgy a WINCKELMANN-nal való megismerkedése is börtönéveire nyúlnak vissza, ugyanis itt jut hozzá és olvassa el a *Geschichte der Kunst der Altertums* című könyvet, WINCKELMANN főművét, amely fogsága után is egyik legkedvesebb könyve marad, sőt több versét is megihlették WINCKELMANN által kanonikusnak tartott antik műalkotások, mint például az *Antoniust*, a *Venus Callipygost*, a *Laokoont*, vagy az *Apollont*.

A klasszikusokat Kazinczy a modern nyugati alkotásoknál sokkal többre tartotta, WINCKELMANNHOZ hasonlóan elítéli az antiklasszikust – ami számára a „cifraság” –, és az idealizálás mellett tör lándzsát. Úgy vélte, hogy a nemzeti kultúrát a klasszikus antikvitás utánzása révén lehet megteremteni. Érdeemes ezt összevetni WINCKELMANN szavaival: *„A jó ízlés, amely mindjobban elterjed a világon, először görög égbolt alatt alakult ki. [...] El kell ismernünk, hogy a nagy Augustus [Erős Ágost] kormányzása az az igazán szerencsés időpont, amikor a művészeteket, mint valami kolóniát, Szászországba behozták.”* Az utánzás megfelel a winckelmanni elveknek, de ahogy RADNÓTI SÁNDOR megállapítja, *„az már alapvetően poszt-winckelmanniánus klasszicista pozícióra vall, hogy mit utánozzunk”.* RADNÓTI három tételben foglalja össze a döntő különbséget: először is a görögség megszűnt a klasszikus antikvitás kizárólagos modellje lenni: a klasszikus világ görög-római, és Homérostól Hadrianusig tart; másrészt a normakövetés kiterjedt a klasszicizmusra is (itáliai reneszánsz, francia klasszika, poszt-winckelmanniánus német Goethe-kor); végül pedig a saját nemzeti hagyomány is nagyobb figyelmet kapott, Kazinczy esetében elsősorban Sylvester János, Káldi, Pázmány, és mindenekelőtt Zrínyi. Bár utóbbiak is – vélt vagy valós – klasszicista alapon: *„Múltak az idők, s a nemzet nemcsak a deákul írt könyvekkel, hanem a régi klasszikusokkal is megismerkedék, s a Bátori László, az Erdösi és Komjáti, a Halabori Bertalan és a Pápai Pál nyelve, s az Illyésé, Telegdié s kivált a Pázmányé és Káldié, erővel bírt, tömörséggel, méltósággal. Zrínyi megjelenése, tanítványa a rómaiaknak és olaszoknak, mint egy nagyüzű csillag”.*

WINCKELMANN-nal ellentétben tehát Kazinczy neoklasszicizmusa nem szorítkozik kizárólag a klasszikus görögségre, nála ellentmondásmentesen épülnek egymásra a régi és újabb klasszikus korszakok. Épp e szerves folyamat miatt lesz kénytelen tagadni a görög kultúra autochton voltát – noha semmi sincs, ami ellentétesebb lenne WINCKELMANN nézeteivel –: Kazinczy szerint a görögség is

merítette valahonnan a művészetét (történetesen Egyiptomból), s a magyarságnak is így kell tennie, hogy megteremtse saját magas kultúráját – természetesen antik és nyugati klasszicista minták alapján. Érdeemes ezt összevetni Kölcsey nézeteivel, aki megvédi a görög kultúra önnemző voltát. Érdekes, hogy mindketten ugyanarról az alapról jutnak teljesen ellentétes következtetésre. Mindkét esetben a kiindulópont – akár tudatosítva, akár nem – a magyar kulturális fejlődés önigazolása. Kazinczy szerint a fejlődés a klasszikusok utánzásával érhető el, Kölcsey vele szemben már a romantikusok nemzedékét képviseli: a sajátos nemzeti gyökerekből kell kiindulni.

Kazinczy véleményét jól példázzák Cserey Farkashoz írt szavai: lásd ezzel kapcsolatban Kazinczy szarkasztikus megjegyzését:

„nem fordítani kell, hanem eredeti munkát írni, így lesz magyar iskolánk. Keletre vissza, nem nyugatra!» — Követni fogjuk a tanácsot, mert értjük, hogy nem egészen helyes intéseikben van valami igaz és gondolt is. De minekelőtte a festésnek, faragásnak, muzsikának s architektúrának tanulása végett, hogy ne európai, hanem magyar iskolánk lehessen, útunkat az Ural hegyei felé vennénk — oh ott igen szép festések, faragások, szép muzsika, gyönyörű paloták vannak, megengedik, hogy mi a Vaticanum és a Campidoglio s a Museum Napoleon felé vegyünk útunkat [...]. Azoknak a Dón felé szerencsés utat s gazdag zsákmánnyal való megérkezést kívánunk.»

„Silány originál” vagy „mesteri copia”

A nemzeti kultúra megteremtéséhez tehát a nagy klasszikusokat kell másolni, és csak miután ezt a munkát elvégezték, lehet saját, eredeti műveket alkotni. Az utánzás tehát kultúrateremtő program egy olyan nemzet számára, amelynek még nincsen intézményesített magas művészete, vagy – Kazinczy szerint – kifinomult ízlése.

Ízlésnemesítő szándékát kiválóan mutatja az alábbi három idézet:

„[...] a' Mesterségek' dolgában csak úgy fogunk előbb haladhatni, ha azon — még eddig ugyan szerencsétlen — igyekezet helyett, hogy szép originalokat készítsünk, a' nálunknál szerencsésbb Nemzetek remekjeit tésszük magunkéivá.”

„Sokan tőlem originált várnak, kívánnak, szent hazafiságból, de gondatlanul. Én többet használok azzal, ha Emilia Galottit a legnagyobb gonddal adom a nemzetnek, mintha egy silány originált faragok. Remek originált írni nem nekünk adatott, hanem unokáinknak fog adatni.”

Bécsi utazására induló Kölcseyt így inti: „Csak arra szoktassa Uram Öcsém magát, hogy mindég a' Régiség statujait nézze, tudván hogy az épen úgy haladja felül az idők' munkájit, mint a' Classicusok' írásai a mostaniakat.”

Utánzáselméletével kétségtelenül kapcsolatban van a műalkotások idealizálása is. Nem a természet után kell alkotni, hanem a klasszikus műveket kell másolni, mivel az antik mesterek – és a nyomukban járó klasszicista művészek – már elhagyták műveikből az esetlegest és romlandót, az utókorra a múlhatatlan, tökéletes ideát hagyták.

Kazinczy e poszt-winckelmanniánus esztétikája kétségtelenül megtermékenyítően hatott a magyar irodalom ma is klasszikusnak nevezett korszakának megteremtésében, azonban a romantikusok és művészetelméletük (eredetiség, zsenikultusz, vélt vagy valós nemzeti hagyományokra épülő kultúra, népiesség, stb.) megjelenésével Kazinczy szembekerül, és egyre inkább elszigetelődik a magyar irodalom következő nemzedékétől, köztük volt barátaitól és tanítványaitól, mint Berzsenyi, Kölcsey, vagy éppen Toldy.

Kazinczy fordításelmélete. A fordítás célja, nyelvújítás

Lássuk tehát, hogy a fenti elvek hogyan érvényesülnek a fordításról vallott nézeteiben. Bár nincs olyan rendszerezően kifejtett fordításelmélete, mint a korban Batsányinak vagy Toldynak, de levelezésében, Sallustiushoz írt *Előbeszédében*, a kiadott fordítás bevezetőjében, *Pályám emlékezetében* és más helyeken bőven találunk kisebb-nagyobb részeket, ahol fordításról értekeznek. A különböző helyek összegyűjtésekor és rendszerezésekor szembetűnik, hogy „Kazinczy a fordítási tevékenységet sohasem önmagában és önmagáért vizsgálja [...], hanem mint az irodalmi nyelv és stílus fejlesztésének leghatékonyabb eszközét:”

„amely hazában még nincs festő iskola, a' melly hazában még nem virágzik a' festés és faragás, ott a' Gypsabguszoknak 's Copiáknak nagy a haszna” [...] „A' fordításoknak nagyobb mint a Copiáknak, mert a' Copia merő originalis; de a' fordítás lassanként az idegen' nyelvek szépségeit hozza a' miénkbe, és éreztetvén, hogy hol maradánk sokkal hátrább az idegeneknél; végre meggyőz a' felől, hogy ha egy lineába akarunk valaha ezeknek íróikkal állani, újítani kell nyelvünkön.”

Nyelvünk tehát szegény, és ezt éppen a más nyelvekről való fordítás mutatja meg: nem tudjuk azt átültetni a sajátunkra. Azonban Kazinczynál nem létezik „fordíthatatlanság”, a nehézséget kizárólag a célnyelv fejletlensége okozza. Ilyenkor pedig a teendő, hogy a szépnak ítélt kifejezéseket lefordítsuk, neologizálás, új fordulatok, szerkezetek teremtésével: „A' Fordítás az Originálnak minden szépségével tartozik bírni; az másként nem lehetett, hanem úgy, hogy sok helyt új szólással éljek!” Ezzel Kazinczy meghatározza a fordítói hűség követelményét is: „minden szépségével”, következésképpen a fordítás nem szorítkozhatik pusztán a tartalmi átültetésre; a hűség – és a magyar irodalmi nyelv is – megköveteli, hogy a különböző stílusnemeket is kifejezze, ezáltal válhat a nyelv hajlékonyá és minden gondolati és érzelmi árnyalatot kifejezni képessé.

A fordítás célja tehát a nyelvújítás. Bár a magyar nyelvújítás elsősorban német mintájú volt, de természetesen kiemelt szerepet kapott benne a latin, sőt a folyamatot Kazinczy az egykori római és görög nyelvvel állítja párhuzamba: „Cél: [...] nem elég azt tekintennünk, mi volt eddig jól magyarul, hanem azt is kell, hogy mi lehet még jó; mi adhat nyelvünknek szépséget és Erőt. [...] Eggykor a’ Görög és Római Nyelv is míveletlen és durva volt.”

Kazinczy mint filológus

Bár az intézményesített klasszika-filológia csak a XIX. század közepén jelenik meg Magyarországon, nem árt megemlékeznünk Kazinczyról mint filológusról. A korban példátlan az a rendszeresség és alaposág, amivel Sallustius-fordításán dolgozik. Míg Kölcsey kénytelen volt egyetlen „rossz bázeli kiadás” alapján fordítani az *Iliast*, Kazinczy minden követ megmozgat, hogy megszerezze a különböző modern kritikai kiadásokat, régi nyomtatványokat, kommentárokat, német, francia, olasz és spanyol műfordításokat. Corte alapján kommentárt készített a szöveghez, igaz ez csak a *Catilina* IX. caputjáig maradt ránk. Jankovich Miklóstól kölcsönkapja Hunyadi Mátyás egyik Sallustius-Corvináját, majd ezt szóról-szóra összevetette Kunhardt kiadásával, gyakorlatilag elkészítve annak kritikai kiadását. 1824-ben sikerül megszereznie az addig elveszetteknek hitt Baranyai Decsi János-fordítást, erről recenziót is közöl az *Erdélyi Muzeumban*, valamint felhasználja saját fordításához is. Nemcsak begyűjtötte, de nagyon alaposan ismerte is a különböző idegen nyelvű fordítások érdemeit és fogyatékoságait, és értékelte a változatos fordító elveket is.

Bibliográfia

- BORSZÁK József: *Az ókori classicusok és Kazinczy*. Budapest–Cegléd 1906.
- BURJÁN Mónika: „Ez a nyugtalan törekedés, dolgozásomat minél hasonlóbbá tenni az eredetihez...» (Kazinczy Ferenc nézetei a fordításról)”, *Irodalomtudományi Közlemények* 107 (2003/1) 43–75.
- KAUFMANN Lajos: „A görög és római classicusok Kazinczy Ferenc levelezésében”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 1889. 271–341.
- Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXI. (szerk.: VÁCZY János) Budapest 1890–1911., XXII. (I. pótkötet) 1927., XXIII. (II. pótkötet) 1960.
- KAZINCZY Ferenc: „Dayka élete”, in KAZINCZY Ferenc: *Művei I.* (szerk. SZAUDER Márta). Budapest 1979. 759–779.
- KAZINCZY Ferenc: „Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél”, in KAZINCZY Ferenc: *Művei I.* (szerk. SZAUDER Márta). Budapest 1979. 813–834.
- KAZINCZY Ferenc: *C. C. Sallustius' épen maradt minden munkái* (Római Classicusok Magyar Fordításban 1). Buda 1836.
- KAZINCZY Ferenc: *Fogságom naplója*. Kazinczy Ferenc művei, kritikai kiadás (sajtó alá rendezte SZILÁGYI Márton) Debrecen 2011.
- KAZINCZY Ferenc: *Művei II. Levelezés* (szerk. SZAUDER Márta) Budapest 1979.
- KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. Kazinczy Ferenc művei, kritikai kiadás (sajtó alá rendezte ORBÁN László) Debrecen 2009.
- KAZINCZY Ferenc: „Baróczy Sándor élete””, in KAZINCZY Ferenc: *Művei I.* (szerk. SZAUDER Márta). Budapest 1979. 779–800.
- Kazinczy' *előbeszéde az általa fordított Sallustiuszhoz, A' Cicero' első Catilinariájának első fejezetével*. Werfer Károly, Kassa 1824.
- KIRÁLY Erzsébet: „Silány original vagy mesteri kópia? (Kazinczy és a művészi utánzás elve)”, in *Ragyogni és Munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről* (szerk. DEBRECENI Attila — GÖNCZY Mónika). Debrecen 2010. 112–118.
- RADNÓTI Sándor: *Jöjj és Láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*. Budapest 2010.
- SZÖRÉNYI László: „Kazinczy Sallustius-fordítása”, in *Ragyogni és Munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről* (szerk. DEBRECENI Attila — GÖNCZY Mónika). Debrecen 2010. 112–118.
- WINCKELMANN, J. J.: „Gondolatok a görög műalkotások utánzásáról a festészetben és a szobrászatban”, in uő.: *Művészeti írások*. Budapest 2005.